

ook Toulouse Lautrec heeft gewerkt. Breitner heeft geen contact met de Franse impressionisten, hij blijft de bewonderaar van de Barbizon-school. In Parijs maakt hij een vrij somber schilderij 'Het witte paard van Montmartre' (nu Stedelijk Museum, Amsterdam) dat even goed in Holland geschilderd kon zijn. Vincents palet daarentegen verandert volkomen. Na zijn donkere 'Wevers' en 'De aardappeleters' neemt hij de lichte toets van Pissarro over. Breitner blijft ook na zijn Parijse tijd en na zijn Haagse periode, in Amsterdam met donkere bruine, rode en gele kleuren werken.

Terwijl Van Gogh eigenlijk als een Frans kunstenaar in Frankrijk gold, is het begrijpelijk dat Breitner in Parijs geen bekendheid genoot. Eerst een eeuw na zijn geboorte, op een herdenkingstentoonstelling in het Institut Néerlandais in het najaar van 1957 door Nederlanders in Parijs georganiseerd, spreken de Franse critici in lovende woorden over Breitner, maar ze leggen de nadruk op zijn somber palet en noemen hem 'une sorte de Van Gogh sans Fimpressionnisme'(!).

Boeiend is tenslotte ook Heftings passage over het verschil in opvatting tussen Breitner en A. P. van Stolk over het beroep kunstenaar. Van Stolk beschouwt nl. de schilder niet enkel als vakman, maar als iemand die door zijn werk in zijn onderhoud moet kunnen voorzien. Die door aanpassing aan de algemene smaak ook verkoopbare werken moet maken. De eis van die algemene smaak betekende: afgewerkte, voltooide schilderijen, waarin volgens de vroeg-negentiende eeuwse traditie de figuren in duidelijke tekening, met gladde schildering zonder kleurenvegen zoals in het impressionisme, zijn weergegeven. Van Stolk nu ziet in Breitner's impressionisme 'vormloze kleurmassa's'. Aan de Haagse periode die gekenmerkt is door een moeizaam worstelen met het 'métier' en met geldzorgen, komt in 1886 door dit genoemde meningsverschil en dientengevolge ook door het beëindigen van de financiële steun, een einde. Breitner gaat dan naar de Amsterdamse Academie en wordt daar opgenomen in de kring van *De Nieuwe Gids* en de Tachtigers, samen met Isaac Israëls. Als idool van de jonge generatie kan hij zich in Amsterdam ten volle ontplooiën tot een van onze grootste schilders.

De vraag die A. P. van Stolk zich heeft gesteld: 'Heb ik door hem te steunen goed gedaan' is door de tijd met een krachtig ja beantwoord.

B. H. SPAANSTRA-POLAK

G. w. B. BORRIE, *F. M. Wibaut. Mens en magistraat. Ontstaan en ontwikkeling der socialistische gemeentepolitiek* (Assen: Van Gorcum, 1968, 342 blz. met 11 bijlagen en Franse samenvatting, f 22,40, Sociaal-historische studies uitgegeven door het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, V; ook verschenen als Amsterdams proefschrift en als paperback bij de Arbeiderspers te Amsterdam).

Voor ons ligt een boek, dat in verschillende opzichten origineel is. Zelden is immers de Nederlandse gemeentepolitiek een onderwerp van historische studie geweest. Geen van de voormannen van de SDAP werd tot nog toe bestudeerd op het in praktijk brengen van zijn socialistische theorieën. In welke mate Wibaut de richting van de socialistische gemeentepolitiek voor een belangrijk deel bepaald heeft, kan men schatten door deze studie.

Gemeentepolitiek is voor Dr. Borrie geen onbekend terrein. Als burgemeester heeft hij er dagelijks mee te maken. Dat juist een onderzoek naar Wibauts gemeentepolitiek de schrijver aantrok, is verklaarbaar: Wibaut heeft in bijzondere mate aan de socialistische gemeentepolitiek gestalte gegeven, de gemeentepolitiek in sociale richting geactiveerd. Er was echter meer nodig dan belangstelling, nl. een grote dosis doorzettingsvermogen en enthousiasme om de talloze geschriften van Wibaut kritisch te verwerken, om zijn omvang-

rijke archief onder niet-ideale omstandigheden te bestuderen. Het resultaat is een in goede stijl geschreven boek met treffende citaten, waardoor de lezer direkt betrokken wordt bij de problemen.

Deel I van het boek, 'Wibaut en de opkomst van het socialisme in Nederland' omvat een uitvoerige levensbeschrijving tot 1914, bedoeld als inleiding op het tweede deel 'Socialistische gemeentepolitiek'. Dit tweede deel behandelt het ontstaan en de aard van de socialistische gemeentepolitiek - in zekere zin het voortzetten van een lijn, die al door de radicalen in de jaren negentig in Amsterdam was uitgezet. Hier wordt meer in het bijzonder Wibauts werk nader onderzocht, van 1907 tot 1914 als gemeenteraadslid en vanaf 1914 tot 1931 als wethouder van Amsterdam. Een 'Eindbalans' sluit het boek af.

Wibaut werd in 1859 te Middelburg geboren als zoon van katholieke ouders - zijn vader was koopman - en stierf in 1936 te Amsterdam. Oorspronkelijk door Multatuli en de Engelse Fabian Society beïnvloed, noemde Wibaut zich in 1891 'socialist' en meldde zich in 1897 aan als lid van de Sociaal-democratische Arbeiderspartij (SDAP). Het is een ontwikkeling, die door rationeel inzicht in economische vraagstukken gegroeid was, maar niet minder door een sterk meelevend met de arbeider, onderdog in de maatschappij. Het verwezenlijken van het socialisme zal een menswaardige staat in de toekomst geven. Deze overtuiging leidde Wibauts optreden in en buiten de SDAP. In de partijtwisten die ten slotte de scheuring van 1909 veroorzaakten, stond Wibaut aan de linkerzijde, tegenover Troelstra en de rechterzijde. Hij probeerde te bemiddelen, maar bleef SDAP-lid toen aan de oppositie gelegenheid geboden werd om afwijkende meningen binnen de partij kenbaar te maken in *Het Weekblad*. In 1913 was Wibaut een tegenstander van het aanvaarden van regeringsverantwoordelijkheid door de SDAP: socialistische ministers zouden mede verantwoordelijk zijn voor regeringsmaatregelen tegen arbeidersbelangen in. In het algemeen was het beter te dwalen met de arbeiders, dan gelijk te hebben tegen de arbeiders, een stelregel, die wellicht Wibauts scherpe kritiek op de stakingen van 1903 heeft doen verstommen, maar die ook nog geldig was in 1920 en 1921, toen Wibaut de partij koos van de tegen de 'revolutiewet' demonstrerende gemeentearbeiders.

Regeringsverantwoordelijkheid voor de SDAP wees Wibaut af, maar een wethouderszetel in 1914 in Amsterdam aanvaardde hij. Op deze post, dicht bij de bevolking, meende hij op het gebied van de gemeentelijke woningbouw ten bate van de arbeiders nuttig werk te kunnen doen. Tegelijk kreeg hij de afdeling arbeidszaken te beheren, terwijl kort daarop de levensmiddelenvoorziening nog aan zijn portefeuille werd toegevoegd. De nadruk kwam tijdens de eerste wereldoorlog vooral op deze laatste twee taken te liggen. Belangrijke maatregelen waren de invoering van een distributiesysteem met prijsmaatregelen en de instelling van centrale keukens. Wibaut bevorderde een Georganiseerd Overleg (GO) van de overheid met alle vakbonden die de gemeentearbeiders en ambtenaren organiseerden. In 1917 ondervond hij wat hij in 1913 vreesde: het aardappel oproer werd met geweld onderdrukt en hij voelde zich medeverantwoordelijk.

Na 1919 beheerde Wibaut als wethouder bijna steeds financiën dikwijls in combinatie met gemeentebedrijven. Op verhelderende wijze bespreekt Borrie Wibauts activiteiten, bijv. de wijze van financiering van vele projecten waarbij de gemeente actief was betrokken; de debatten die het gevolg waren van geoefende kritiek zowel buiten als binnen de SDAP, o.a. over de vraag of nutsbedrijven winst mochten maken ten bate van de gemeentekas. Ook de oorzaken en de afloop van de twee wethouderscrises van 1921 en 1927-1929 vinden een plaats in dit deel dat eindigt in 1931, toen Wibaut met enige moeite afscheid nam als wethouder. Hij was toen 72 jaar oud. Dit tweede deel is duidelijk de kern van Borrie's boek.

In het laatste deel 'Eindbalans' wordt de biografische draad, in 1914 afgebroken, weer opgevat en minder uitvoerig voortgezet voor de jaren na 1931. Toch komt in dit derde deel nog Wibauts actie tegen het wetsontwerp-De Geer van 1929 - dat een eind zou maken aan de gemeentelijk financiële zelfstandigheid - ter sprake, evenals zijn werk in internationaal gemeentelijk verband.

Uit deze korte weergave van de inhoud blijkt dat de schrijver m.i. niet geheel geslaagd is in het geven van een vaste structuur. Hij lijkt op twee gedachten te hinken: een biografie te schrijven van Wibaut en de socialistische gemeentepolitiek van Wibaut weer te geven. Misschien is dit de oorzaak dat de schrijver slechts incidenteel toekomt aan een analyse en waardering van Wibauts opvatting van democratie in verband met zijn socialisme. Om enige voorbeelden te noemen, in Wibauts stellingname binnen de partij tussen 1905 en 1909 tegenover een zijns inziens ondemocratisch optreden van Troelstra, kan men vinden wat hij onder democratie verstaat. Later is dit het geval in Wibauts verzet tegen 'Nieuwe Organen' (1931) een geschrift dat de uitwerking bevatte van Troelstra's politieke systeem voor een toekomstige socialistische maatschappij. Niet het belang van de producenten maar dat van de consumenten behoorde volgens Wibaut op de eerste én de tweede plaats te komen. Ook is een gevoel voor democratie aanwezig in Wibauts ideeën over medezeggenschap - uiteindelijk kwam hij tot de conclusie dat ook werknemers van een bedrijf in de leiding daarvan betrokken moesten worden. Wellicht speelde zijn democratische overtuiging mede in zijn polemieken met de president van de Nederlandse Bank, Vissering, in 1924. Wibaut wees een bevoogding van de gemeentelijke leningspolitiek door de Nederlandse Bank met een niet op democratische wijze tot stand gekomen bestuur, vierkant af. Tenslotte vond ook Wibauts felle verzet tegen de plannen van De Geer in 1929 zijn grond in enig wantrouwen tegen de centrale en centraliserende overheid. Wibaut dacht en handelde 'municipaal', niet zozeer gouvernementeel.

Borrie heeft een boeiende bijdrage tot de geschiedenis van de SDAP en de stad Amsterdam gegeven. Hét aanhangsel met een uitgebreid notenapparaat, een chronologie van Wibauts leven in breder verband, de bibliografie van tijdschriftartikelen van Wibaut - jammer genoeg ontbreekt een aparte lijst van gebruikte literatuur - geeft veel nuttige informatie. De bijlagen: een brief van Wibaut aan de jonge Albarda uit 1898, de gemeente-programma's van de SDAP vanaf 1897 tot en met een urgentie programma voor Amsterdam van vier partijen uit 1929, de lijst van burgemeesters en wethouders tussen 1914 tot 1931 en een handschriftanalyse van Mevr. E. van Hall-Nijhoff zijn interessante toefigften. Een samenvatting in het Frans en een naam- en zaakregister sluiten het boek af. De vele illustraties en een prettige druk getuigen van de zorg die aan het werk besteed zijn.

In de laatste jaren eerde de stad Amsterdam Wibaut door een straat naar hem te noemen en door het oprichten van een standbeeld.

J. M. WELCKER

M.-G. HAUPT, *Der ' ' Arbeitseinsatz der belgischen Bevölkerung während des zweiten Weltkrieges* (Doctoraal proefschrift; 1970, Bonn, 238 blz.)

In tegenstelling met Nederland, waar de arbeidsinzet door het omvangrijke werk van B. A. Sijes reeds volledig beschreven werd, is er over de Duitse arbeidspolitiek in België - zoals trouwens over de bezetting in het algemeen - vrijwel nog niets verschenen. De artikelen in het eerste nummer van de *Bijdragen tot de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog* en de publicatie van F. Selleslagh zijn immers slechts een verre aanloop tot een diepgaande studie.